

POSÁDKA V KEŽMARKU A SLOVENSKÉ NÁRODNÉ POVSTANIE

MARIAN UHRIN

UHRIN, M.: The Kežmarok Garrison and the Slovak National Uprising. *Vojenská história*, 3, 28, 2024, pp 53-70, Bratislava.

The story of the 12th Artillery Regiment garrison in Kežmarok is a significant part of the Slovak National Uprising's history. The garrison, positioned on the imaginary border between the field and rear armies, fell victim to confusion due to conflicting "legal" and resistance orders, coupled with the soldiers' hesitation and lack of information. Thus, the effort to involve the garrison in the Uprising encountered insufficient illegal preparation, hesitation, and the initiative of German units. The active approach of German units with significant support from local Germans meant the loss of the garrison for the Uprising and its subsequent demise. After the war, the events associated with the Kežmarok garrison ultimately had legal consequences.

Key words: Kežmarok Garrison, 12th Artillery Regiment, Slovak National Uprising, 1944

DOI: <https://doi.org/10.69809/vojhist.2024.28.3.3>

Slovenské národné povstanie je už tradične prezentované ako celonárodný boj proti nacizmu. Napriek rôznym interpretáciám Povstania v minulosti jeho význam nestráca na dôležitosť ani v dnešnej dobe a myšlienky, s ktorými povstalci nastupovali do boja, sú aktuálne aj dnes. Hoci desiatky rokov výskumu a záujmu priniesli zaujímavé výsledky, aj dnes ostáva množstvo nespracovaných či tabuizovaných tém v rámci tejto historickej udalosti. Príčin je viacero: od pomyselnej okrajovosti problematiky až po ideologickú nevhodnosť. Jednou z takýchto tém je priebeh prvých hodín a dní pri vyhlásení Povstania či pôsobenie slovenských vojakov v bojoch proti povstalcovi. Nejde len o Domobranu, nasadenú na konci októbra 1944 proti povstaleckým jednotkám, ale aj o vojakov, ktorí sa do povstania z rôznych príčin nezapojili, respektíve zapojili na tej nesprávnej strane. Vypuknutie Povstania, prirodzene, neprebiehalo všade rovnako hladko, naopak, v niektorých posádkach to bol náročný proces, ktorý sprevádzali reálne konfliktné situácie a prestrelky. Za všetky miesta môžeme spomenúť Nitru, Žilinu, Liptovský Sv. Mikuláš či Kežmarok. Z tohto pohľadu je zaujímavá práve posádka v Kežmarku, o ktorú mali záujem tak povstalci, ako aj nemecká armáda. Práve v tejto posádke sa prejavila rozporuplnosť historických udalostí a došlo k pôsobeniu Slovákov v uniformách na oboch stranách pomyselnej barikády. Problematiku posádky v Kežmarku prvýkrát načrtnol Jozef Jablonický a po rokoch následne aj Tomáš Klubert a ďalší.¹ Keďže ich práce sa primárne nezaoberali konkrétnou posádkou, hlbšie spracovanie nateraz absentuje. Predložená práca má teda snahu podrobnejšie spracovať udalosti v posádke Kežmarok na jeseň 1944 s prihliadnutím na dôsledky, ktoré tieto udalosti mali na vypuknutie a priebeh Povstania na jeho severovýchodnom úseku frontu.

V Kežmarku mal posádku Delostrelecký pluk 12, respektíve jeho veliteľstvo, II/12. oddiel a náhradný oddiel. I/12. oddiel bol umiestnený v posádke Žilina. Vo výzbroji hipomobilného Del. pl. 12 boli takmer výhradne 15 cm hrubé húfnice vz.25. Do konca roku 1942 používal na základný výcvik aj staršie 15 cm hrubé húfnice vz.14/16, tieto však boli nahradené 10 cm poľnými húfnicami vz.14/19.

¹ JABLONICKÝ, Jozef. *Povstanie bez legend*. Bratislava : Obzor, 1990; JABLONICKÝ, Jozef. *Samizdat o odboji 2*. Bratislava : Kalligram, 2006; KLUBERT, Tomáš. *Obrnené jednotky v Slovenskom národnom povstaní*. Nové Mesto nad Váhom : vlastným nákladom, 2007; MANIAK, Marcel. *Protifašistický odboj v okrese Poprad a Kežmarok*. Kežmarok : Jadro, 2014.

Tento zborový delostrelecký pluk bol špecifický tým, že k jeho II/12. oddielu boli poväčšine pridelení dôstojníci a branci nemeckej národnosti. Napriek tomu, že v lete 1944 už väčšina z nich nastúpila na základe medzištátnej dohoda službu vo *Waffen-SS*, niekoľko z nich slúžilo stále v posádke. Tento fakt mal potom pomerne značný vplyv na udalosti pri vypuknutí Povstania.

Časť personálu Del. pl. 12 bola aj v roku 1944 pridelená u poľných jednotiek na fronte. Postupne ich počet klesal, a to aj v súvislosti s postavením poľnej jednotky Del. pl. 12 pre potreby Armádneho veliteľstva (AV) gen. Augustína Malára na východnom Slovensku. V máji 1944 tak Del. pl. 12 postavil poľné veliteľstvo a dva delostrelecké oddiely po tri trojdelové batérie. Spolu mali tieto jednotky 18 hrubých húfnic vz.25. a pod velením pplk. del. Františka Klučika odišli na východné Slovensko. V rámci AV bolo veliteľstvo Del. pl. 12 *Lokeľ* umiestnené vo Vyšnej Radvani ako armádna jednotka. Neskôr bol rozdelený po oddieloch k 1. a 2. pešej divízii a pplk. F. Klučik bol prevelený k VDO-2 do Liptovského Sv. Mikuláša. 1. pešia divízia dostala I/12. oddiel *Milľa* pod velením stot. del. Tibora Mačuru. 2. pešia divízia mala pridelený II/12. oddiel *Koruna* pod velením stot. del. Pavla Pološčáka, neskôr npor. del. Jána Husovského. Tieto jednotky boli na prelome augusta a septembra 1944 odzbrojené nemeckou armádou pri operácii *Kartoffelnlernte mit prämie*.²

Po odchode poľnej jednotky ostal v posádke Kežmarok len Náhradný oddiel Delostreleckého pluku 12 pod velením stot. del. Bedricha Černického. Do kasární v Kežmarku boli presunuté v máji 1944 aj materiálne zásoby I/12. oddielu zo Žiliny, ktorá prestala byť mobilizačnou stanicou pluku.³

Personálne obsadenie NO Del. pl. 12 k 1. augustu 1944.⁴

Funkcia	
Veliteľ NO Del. pl. 12, PV a spravodajský dôstojník	stot.del. Bedrich Černický
Pobočník vel'. NO a posádkový dôstojník PV	por.del. Gabriel Kardoš
Hospodár HSp	npor.hosp. František Ondra
Likvidátor HSp	por.hosp. František Frank
Proviantný dôstojník	rtk.hosp. Ján Sochor
Početný dôstojník	rtk.poč. Ján Novák
Hospodár TSp a správca augmentačného skladu	zvk.rtm.správ.zbroj. Anton Turček
Materiálny dôstojník	rtk.rtm.hosp. Ján Bakala
Správca delostreleckého materiálu	rtk.rtm.hosp. Teodor Hobor
Správca odevného skladu	dôst.zást.rtm.hosp. Rudolf Habernhern
Veterinárny dôstojník	npor.vet. v zál. MVDr. Dezider Repčák
Správca budov	zvk.rtm.stav. Peter Kuvik
Náhradná batéria – veliteľ	npor.del. Cyril Azor
Náhradná (cvičná) batéria - veliteľ	por.del. Ján Laboš
Pochodová batéria – veliteľ	stot.del. v zál. Oskar Jeleň
Pochodová batéria – I. dôstojník	por.del. Tichomír Linhart

² Bližšie: PAŽÚROVÁ, Helena. *Východoslovenská armáda, Horúce leto 1944 na východnom Slovensku*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2012.

³ Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, fond (f.) Ministerstvo národnej obrany (MNO) Tajné (Taj.) 1944, šk. 24, č. 26/Taj.1944, 19. 4. 1944.

⁴ VHA Bratislava, f. MNO Dôverné (Dôv.) 1944, šk. 455, č. 16.613/Dôv.1944, 7. 8. 1944.

K Náhradnému oddielu boli postupne zadelení aj ďalší dôstojníci. Od Del. pl. 12 bol 19. júla 1944 pridelený čerstvo vyradený absolvent VAK por. del. Michal Pavlík, z poľa od 1. PD sa vrátil por. tech. zbroj. Jozef Zborovian a na dovolenke sa v posádke zdržiaval v auguste 1944 aj mjr. del. Ľudovít Stalmašek.⁵ Napriek odchodu väčšiny slovenských Nemcov do *Waffen-SS* ostalo v Kežmarku niekoľko gázistov nemeckej národnosti. Išlo najmä o por. del. Vojtecha Reitela, por. del. v zál. Františka Klučarovského, por. hosp. Františka Franka a dôst. zást. rtm. hosp. Rudolfa Habernherna.⁶

Náhradnému oddielu ostala jedna cvičná batéria 10 cm poľných húfníc vz.14/19, jedna náhradná batéria 15 cm hrubých húfníc vz.25 a augmentačné zásoby výzbroje a výstroje. Z materiálu bola 1. júna 1944 postavená štvordelová pochodová batéria 15 cm hrubých húfníc vz. 25. Batéria pod velením npor. del. v zál. Františka Jurišiča, 1. dôstojníka por. del. v zál. Teodora Brollyho a dôstojníka pátrača dôst. zást. del. v zál. Ondreja Brandobúra. Velenie tejto batérie prevzal 15. júna 1944 stot. del. v zál. Oskár Jeleň a npor. del. v zál. F. Jurišič ostal zástupcom veliteľa. Batéria sa zúčastnila ostrých streľieb vo VT Lešť a 31. júla 1944 bola späť v Kežmarku, kde bola do vybavená potrebným materiálom.⁷ Pod velením stot. del. v zál. Oskara Jeleňa a 1. dôstojníka por. del. Tichomíra Linharta bola 1. augusta 1944 na rozkaz VPV odvelená na stredné Slovensko do Kynceľovej pri Banskej Bystrici.⁸

Náhradnému oddielu Del pl. 12 v Kežmarku ostalo na konci augusta 1944 asi desať dôstojníkov, 430 poddôstojníkov a vojakov.⁹ Tesne pred vypuknutím Povstania, snáď 28. augusta 1944, bola jedna, zrejme asistenčná, dvojdelová batéria húfníc vz. 25 vyslaná do priestoru Spišská Sobota – Poprad.¹⁰

⁵ Štátny archív (ŠA) Levoča, f. Okresný ľudový súd (OLS) Kežmarok, TLud. 22/1946, Bedrich Černický; VHA Bratislava, f. MNO Dôv. 1944, šk. 455, č. 16.613/Dôv.1944, 7.8.1944; šk. 428. Del. pl. 12. zrušenie-hlásenie, 21. 9. 1944.

⁶ ŠA Levoča, f. OLS Kežmarok, TLud. 22/1946, Bedrich Černický; TLud. 20/1945, Juraj Beck.

⁷ Archív Múzea Slovenského národného povstania (AM-SNP) B. Bystrica, f. XII (Spomienky), prírastkové číslo (pr. č.) 2/70, Spomienka František Jurišič; pr. č. S112/92, Spomienka Oskar Jeleň.

⁸ Dňa 24. augusta 1944 bola batéria vo Valaskej rozdelená na dve dvojdelové čaty. Polovica batérie – dve húfnice boli pod velením por. del. Tichomíra Linharta odoslané 2. septembra 1944 k Hranovnici a Telgártu, kde vytvorili batériu npor. K., del. Jána Walenffelsa. Druhá polovica pod velením stot. del. O. Jeleňa bola v posádke Zvolen doplnená a nasadená od 27. 8. 1944 pri obci Stožok ako batéria *Jeleň*. 5. septembra 1944 prevzal velenie opäť npor. del. v zál. F. Jurišič a stot. del. v zál. O. Jeleň prevzal velenie štvordelovej 41., respektíve 51. batérie 15 cm húfníc vz.25 u IV. taktickej skupiny. Batéria *Jurišič – Žigrica* pôsobila pri prápore Váh u III. taktickej skupiny. Na konci októbra 1944 podporovali pri Detve jednotky 2. čs. paradesantnej brigády. Podľa veliteľa batérie táto ustúpila na Motyčky, podľa nemeckých hlásení boli štyri 15 cm húfnice pri Detve ukoristené jednotkami 18. SS-Pz.Gren.Div. Horst Wessel.

AM-SNP, B. Bystrica, f. VII/B, šk. 12, pr. č. 204/61-7. č. 25.665 Taj./3.odd. 1944, Pridelenie 41. batérie k IV. skupine; , šk. 14, č. 56/Taj.1944, 30.9.1944; pr. č. A33/79. Osobné listy veliteľov pridelených k delostreleckej batérii 2. TS za SNP; šk. 3, pr. č. 278/60, Správa pplk. Jakuba Hluchého; Správa kpt. Jána Malára; f. XII, pr. č. 2/70, Spomienka František Jurišič.

⁹ VHA Bratislava, f. MNO Dôv. 1944, šk. 455, č. 16.613/Dôv.1944; šk. 428. Del. pl. 12. zrušenie-hlásenie, 21. 9. 1944.

¹⁰ O tejto delostreleckej batérii nemáme žiadne podrobnejšie informácie. 29. augusta 1944 bola na presune v priestore Spišskej Soboty a v dňoch 30. – 31. augusta 1944 podporovala postup povstaleckých jednotiek na Kežmarok. Počas ústupu boli delá opustené a stali sa korisťou nemeckých jednotiek. Pravdepodobne išlo o asistenčnú jednotku Del. pl. 12 z Kežmarku.

AM-SNP B. Bystrica, f. VII (Armáda) – Pozostalosť V. Hunčíka, pr. č. 14/67; pr. č. A236/65; DROPPA, Anton a kol. *Protifašistický odboj a oslobodenie Liptova*. Martin : Osveta, 1984, s. 47.

Výzbroj Del. pl. 12 v roku 1944.

Zbraň	Del. Pl. 12 (31.12.43)	Náhradný oddiel Del. Pl. 12 (1.6.1944)	Pol'ná jednotka Del. Pl. 12 (22.7.1944)	Poznámka
Bodák vz.24	3 068	1 671		
Šabl'a vz.24A	17	11		
Šabl'a vz.24B	9	9	-	
Pistoľ vz.22	85	37	170	
Pistoľ vz.24	476	207		
Guľometná pistoľ vz.41	-	2	10	<i>Samopal MP-40</i>
Guľometná pistoľ vz.42	1	1	-	<i>Samopal ZK-383</i>
Osvetľovacia pistoľ	8	1	-	
Raketová pistoľ vz.30	48	48	18	
Puška vz.24	2 702	1 565	884	
Automatická puška vz.41	-	-	10	<i>Gewehr 41 Walther</i> 22.7.1944 dostal NO 5 automatických pušiek vz.41
Puška vz.95	13	13	-	Mannlicher M1895
Karabína vz.95	10	10	-	Mannlicher M1895
Vzduchová puška vz.35	36	36	-	
Guľomet vz.26	62	62	34	
3 cm puškový granátomet vz.41	-	-	-	<i>Gewehr-Granat-Gerät</i> 22.7.1944 dostal 10 granátometov vz.41
10 cm pol'ná húfnica vz.14/19	4	4	-	
15 cm hrubá húfnica vz.25	37	18	18	
Lafeta cvičná	22	22	-	
Kolesňa cvičná	22	24	-	
Kolesňa vz.14/19	8	8	-	
Kolesňa vz.25	74	74	18	
Hlomožňa vz.5	1	1	-	
Hlomožňa vz.14/22	4	4	-	
Voz hlavňový vz.25	37	37	18	
7,92 mm náboj vz.23, vz. 28, vz.31, vz.34	116 370	7 890		
9 mm náboj vz.22	8 328	1 560		
15 cm granát delostrelecký	1 296	126		Rôzne vzory delostreleckých granátov 15 cm
Ručný granát vz.34	432	214		
Prílba vz.32	4184	2 823		

Stav výzbroje sa od 1. júna 1944 do konca augusta výraznejšie nezmenil, navyše dostal Náhradný oddiel Del. pl. 12 niekoľko kusov modernejších zbraní ako samopaly vz. 41 (MP-40), automatické pušky vz. 41 (G-41) a 3 cm puškové granátomety vz. 41 (Gew. Gr. Ger.). Z tabuľky zostavenej na základe pravidelných zbrojných hlásení vyplýva, že situácia bola o málo lepšia ako uvádzajú dôstojníci náhradného oddielu Del. pl. 12 v povojnových výpovediach. Z pohľadu armády situáciu zlepšovala Zbrojnica II v Poprade, ktorá mala k 1. júlu 1944 na skladoch okrem iného materiálu aj 12 hrubých húfníc vz. 25 a k nim 33 547 rán 15 cm streliva rôznych vzorov.

Do odboja boli v jednotke viac či menej zapojení len stot. del. B. Černický a npor. del. C. Azor. Ten plánoval v prípade odbojovej akcie presunúť všetky húfnice k Popradu, kde v skladoch Zbrojnice II bol dostatok streliva. Ako sa neskôr ukázalo, ostalo pri úvahách. Asi 25. augusta 1944 dostal stot. del. B. Černický inštrukcie k povstaniu, no dokument nebol podpísaný. Napriek tomu s obsahom oboznámil npor. del. C. Azora a por. zbroj. J. Zboroviana.¹¹

Situáciu v Kežmarku a okolí komplikovala početná nemecká menšina, respektíve jej ozbrojené jednotky *Freiwillige Schutzstaffeln* (FS) a prítomné jednotky nemeckej armády, často uvádzané ako jednotky Waffen SS. Na základe dostupných faktov sa môžeme domnievať, že tieto publikované údaje sú skreslené.¹² V lete 1944, najneskôr na konci augusta, sa v Kežmarku objavili nemecké jednotky. Ich príchod súvisel s postupom frontu a vyhlásením východného Slovenska za operačné územie – pole 1. augusta 1944. V priestore Kežmarku sa na konci augusta 1944 nachádzala ženijná jednotka Wehrmachtu. Podľa spomienok miestnych Nemcov bola jednotka v sile asi troch dôstojníkov (jeden Hauptmann, dvaja v hodnosti Leutnant – známy Leut. Herbert Rössler) a 56 poddôstojníkov a vojakov.¹³ Jednotka bola označovaná ako *Kampfgruppe Spindler*, podľa jej veliteľa Hptm. Wolfganga Spindlera.¹⁴ Bola pravdepodobne vyčlenená z *Heeres Gruppe Pioniere Schule* (H. Gr. Pi. Schule), ktorú postupne dislokovali práve v Kežmarku.¹⁵ Ženijná jednotka sa ubytovala priamo v meste. Vedenie miestnych Nemcov jednotku kontaktovalo so žiadosťou o pomoc, nakoľko sa obávalo zhoršujúcej sa situácie a pôsobenia partizánov. Na mieste prítomný veliteľ nemeckej ženijnej jednotky sa ukázal prístupný týmto obavám.

¹¹ ŠA Levoča, f. OLS Kežmarok, TLud. 22/1946, Bedrich Černický.

¹² Autori, ktorí sa venovali vo svojich prácach tejto problematike (KLUBERT, T., MANIAK, M.), vychádzali v zásade z popisu udalostí tak, ako sú uvedené v povojnovom súdnom spise B. Černického, a prevzali teda jeho interpretáciu/identifikáciu nemeckých jednotiek, ktorá sa za dnešného stavu poznania javí ako nesprávna. Rovnakého omylu sa vo svojich starších prácach dopustil aj autor.

¹³ Uvedená ženijná jednotka podliehala údajne veliteľstvu istého plukovníka (Oberst) Beckera. Mala za úlohu spolu s civilnými silami zabezpečiť výstavbu línie poľných opevnení v priestore Prešov – Levoča (*Karola-Stellung*). Spomínaný Oberst Becker by mohol byť v skutočnosti Generalmajor Fritz Becker, v tej dobe pravdepodobne veliteľ *Division Stab Z.b.V. 608*, ktorý koncom roka 1944 skutočne sídlil pri Kežmarku v Spišskej Belej. V povstaleckých hláseniach sa v septembri a októbri 1944 objavuje ako veliaci dôstojník v oblasti Spiša so sídlom v Kežmarku generál Bäcker. Zrejme ide o tú istú osobu. Meno veliteľa Spindlera či Schindlera sa objavuje ako v dobových dokumentoch, tak aj v spomienkach, zatiaľ čo meno Tilgner nateraz len v jednej spomienke. Môžeme sa domnievať, že ide o tú istú osobu, a to práve Hptm. W. Spindlera WANHOFF, Adalbert. Udalosti na hornom Spiši. In: PÖSS, Ondrej – TAKÁČ, Ladislav (eds.). *Kolektívna vina*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, s. 163 – 166; AM-SNP B. Bystrica, f. VII/B, šk. 14, pr. č. 86/62, Zprávy z východnej oblasti, 13. 10. 1944.

¹⁴ *Zipser Kampfblatt* Nr. 7, 5.10.1944, s. 1.

¹⁵ *Heeres Gruppe Pioniere Schule* sa na prelome augusta a septembra 1944 nachádzala v poľskej obci Nowy Sącz a v prvej polovici septembra 1944 sa presunula čiastočne do poľského Nówego Targu a čiastočne do Kežmarku. Následne bola celá *H.Gr.Pi.Schule* sústredená v Kežmarku, kde pôsobila minimálne do januára 1945. National Archives and Records Administration (NARA) Washington, Microcopy No. T78, Roll (R) 136, Oberkommando des Heeres.

Snaha miestnych predstaviteľov DP o získanie ochrany pred partizánmi pokračovala oslovením zástupcov nemeckej správy v *General-Gouvernement* v Krakove (Krakau). Kreishauptmann Johan Malsey v Nówom Targu (Neu Markt) prisľúbil vyslať do Kežmarku jednotku policajnej školy, čo bola zrejme jednotka *Schutzpolizei*, ktorá následne pôsobila v Kežmarku. Do mesta sa mala motorizovaná jednotka premiestniť na konci augusta 1944 cez Ružomberok v sile asi 30 mužov na piatich autách. V meste pôsobila aj niekoľkočlenná odvodová skupina pre *Waffen-SS* pre povolancov z radov miestnych Nemcov.¹⁶

Nemecké jednotky od *Wehrmachtu*, *SchuPo* a *Waffen-SS* v Kežmarku mali spolu asi sto mužov. Dopĺňala ich miestna *Freiwillige Schutzstaffel* (ďalej FS), ktorá mala v širšom regióne údajne niekoľko sto ozbrojených mužov. Počet príslušníkov FS reálne ozbrojených a schopných nasadenia bol pravdepodobne omnoho nižší.¹⁷

V pondelok 28. augusta 1944 bol v meste po celý deň pokoj. Z Banskej Bystrice dorazil kuriér por. del. v zál. Ján Kočiščák, ktorý osobne odovzdal stot. del. B. Černickému obálku s pokynmi od Vojenského ústredia (VÚ). Stot. del. B. Černický sa po obdržaní rozkazu na zostrenú pohotovosť a pokynov od VÚ radil s mjr. del. L. Stalmaškom, no ten o vec nejavil záujem. Večer sa do Kežmarku vrátili zo zápasu vo Veľkej Bytči hráči SŠK Kežmarok a priniesli informácie o dramatickej situácii na strednom Slovensku. Zároveň bola na rozkaz VPV vyhlásená pohotovosť posádky.¹⁸

Na obed 29. augusta 1944 už v posádke vedeli, že sa niečo deje. Mali najmä informácie o situácii na Liptove a v Poprade. Stot. del. B. Černický vyslal na okraj mesta dve čaty na zaistenie prístupov do mesta. Zároveň por. del. F. Klučarovský, por. del. G. Kardoš a por. del. M. Pavlík vytypovali možné palebné postavenia pre delostrelectvo.

Aktivovali sa aj nemecké sily. Večer 29. augusta 1944 po meste hliadkovalo údajne asi 30 príslušníkov *SchuPo*. Ďalších 24 nemeckých vojakov bolo nasadených na južnom okraji mesta v obrane. Štyria nemeckí dôstojníci vedení Hauptmanom so sprievodom asi desiatich poddôstojníkov a vojakov tiež vyhľadali stot. del. B. Černického a požiadali ho o vydanie nadpočetných zbraní pre miestnu FS. Veliteľ zvolal dôstojnícke zhromaždenie, kde sa vydaniu zbraní chvíľu bránili, no napokon za výrazného pričinenia dôst. zást. rtm. hosp. R. Haberherna pre FS vydali 180 pušiek vz. 24, pár guľometov vz. 26 a strelivo.¹⁹

Aktivizovali sa miestne zložky *Deutsche Partei* a FS. Nemecké civilné obyvateľstvo, ženy a deti do 16 rokov, mali čiastočne evakuovať smerom na poľské hranice. Muži od 16 do 50 rokov sa mali hlásiť na Thökölyho hrade, kde sídlilo nemecké velenie.²⁰ Nemecké veliteľstvo v spolupráci s FS vyzvalo všetkých Nemcov v tomto veku, aby sa hlásili na hrade.

¹⁶ Jednotka *SchuPo* nie je nateraz dostatočne identifikovaná. Mala byť odoslaná z policajnej školy v Nówom Targu a cez Ružomberok doraziť do Kežmarku. Spis B. Černického dokonca uvádza, že prišla do mesta na piatich obrnených autách, čo považujem za nepravdepodobné. V iných zdrojoch sa uvádza, že jej velil SS-Hauptsturmführer Spindler. Ten sa však v Kežmarku objavuje v hodnosti Hauptman a patrila jednoznačne k žienijnej jednotke *Wehrmachtu*.

WANHOFF, Adalbert. Udalosti na hornom Spiši. In: PÖSS, Ondrej – TAKÁČ, Ladislav (eds.). *Kolektívna vina*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, s. 163 – 166; AM-SNP B. Bystrica, f. Pozostalosť J. Šolca, šk. 11, pr. č. S125/86, Hlásenie hlásky HM č. 111 a č. 122, 25. 9. 1944.

¹⁷ Počet príslušníkov FS sa udáva v počte 1500 mužov. Vzhľadom na službu slovenských Nemcov vo *Waffen-SS*. ŠA Levoča, f. OLS Kežmarok, TLud. 22/1946, Bedrich Černický.

¹⁸ AM-SNP B. Bystrica, f. Pozostalosť J. Šolca, šk. 11, pr. č. S125/86, Hlásenie hlásky HM č. 111 a č. 122, 25. 9. 1944.

¹⁹ ŠA Levoča, f. OLS Kežmarok, TLud. 22/1946, Bedrich Černický.

²⁰ ŠA Levoča, f. OLS Kežmarok, TLud. 20/1945, Juraj Beck; AM-SNP B. Bystrica, f. Pozostalosť J. Šolca, šk. 11, pr. č. S125/86, Hlásenie hlásky HM č. 111 a č. 122, 25. 9. 1944.

Tam ich ozbrojili a postupne zostavovali tzv. *Selbstschutz*.²¹ Veliteľom bol záložný dôstojník slovenskej armády Gabriel Stojan a angažovali sa aj Absolon a Viliam Barnetovci. Juraja Becka ako npor. del. v zál. poverili zostavením mužstva s delostreleckým výcvikom a nemeckým vojacom slúžil ako tlmočník.²²

Slovenská posádka bola večer o 20. hod. zhodou okolností posilnená. Na desiatich nákladných autách prišla do mesta jednotka od II/1. pešieho práporu stot. pech. Jozefa Kleina. Tvorila ju pešia rota zosilnená čatou ťažkých guľometov. Pôvodne bola vyslaná na stráženie komunikácií pred partizánmi v priestore Popradu. Počas presunu veliteľ roty zistil, že Poprad už majú v rukách partizáni. Zo Spišskej Soboty sa teda rota vrátila do Kežmarku, kde veliteľ dostal od AV rozkaz posilniť posádku. Pešiaci boli ubytovaní v kasárňach Del. pl. 12.²³

Vojaci Del. pl. 12 posilnili v ten večer stráže v kasárňach pre prípad prepadu partizánmi. Službukonajúci npor. del. C. Azor inštruoval strážnych, aby partizánov prípadne pustili do kasární. V tých istých intenciách postupoval aj por. zbroj. Jozef Zborovian. Po jeho vystriedaní por. del. G. Kardošom to bolo práve naopak.²⁴

V stredu 30. augusta 1944 stot. del. B. Černický určil za veliteľa náhradnej batérie, namiesto chorého npor. del. C. Azora, por. del. F. Klučarovského a za veliteľa ľahkej batérie por. del. M. Pavlíka. Zároveň vydal rozkaz vysunúť jednu 15 cm húfnicu vz. 25 na južný okraj mesta pre prípad partizánskeho prepadu od Popradu. Následne vydal miestnym žandárom jeden ľahký guľomet vz. 26 a vyslal tri nákladné autá firmy NUPOD do Zbrojnice II pre strelivo. Vozidlá v Poprade zaistili povstalci a do Kežmarku sa už nevrátili. V ten deň zhodilo nad Kežmarkom slovenské lietadlo dvakrát správu o povstaleckej akcii a situácii na Liptove. Stot. del. B. Černický mal neisté prisľuby pomoci od posádkového veliteľa Levoče stot. pech. Jána Fedáka. Rádiostanicou požiadal posádku v Levoči o pomoc, no odpoveď neprišla.²⁵

Okolo 9. hod. prišlo z Popradu osobné auto Praga AV s tromi dôstojníkmi, jeden z nich bol por. let. Ladislav Richweis.²⁶ Po krátkej porade s nimi sa stot. del. B. Černický stiahol z palebného postavenia húfnicu. Rozhodol sa s nimi odísť cez Starú Ľubovňu do Prešova na Armádne veliteľstvo (AV) pre ďalšie inštrukcie. Urobil tak napriek tomu, že podliehal Veliteľstvu divíznej oblasti 2 (VDO-2) v Liptovskom Svätom Mikuláši. Za svojho zástupcu určil npor. del. Jozefa Terifaja, vo funkcii veliteľa posádky ho zastupoval por. del. G. Kar-

²¹ Na základe výzvy F. Karmasina sa prihlásilo do nemeckých jednotiek na Spiši – *Selbstschutz Zips* postupne spolu 1 847 mužov, z čoho bolo 1 468 vyzbrojených. Rozdelení boli do šiestich rôt. Nasadení boli spolu s jednotkami Wehrmachtu od 2. septembra 1944. Výzbroj a výstroj pochádzala od odzbrojených jednotiek slovenskej armády. Spočiatku používala časť príslušníkov civilné oblečenie, neskôr dostali slovenské uniformy s nemeckými odznakmi (*Hoheitsabzeichen*) a straníckymi rukávovými páskami.

Bundesarchiv Berlin, f. R 70 - Slowakei/335, Bl. 1139, Správa o Deutscher Selbstschutz Zips, 30. 9. 1944.

²² ŠA Levoča, f. OLS Kežmarok, TLud. 20/1945, Juraj Beck.

²³ VHA Bratislava, Zbierka (Zb.) 55-55-4, Úradný záznam por.pech. v zál. Eugen Vince, 2. 10. 1944; AM-SNP B. Bystrica, f. Pozostalosť J. Šolca, šk. 11, pr. č. S125/86, Hlásenie hlásky HM č. 111 a č. 122, 25. 9. 1944.

²⁴ ŠA Levoča, f. OLS Kežmarok, TLud. 22/1946, Bedrich Černický.

²⁵ V Levoči mal posádku Náhradný prápor Pešieho pluku 5, ktorému, ako aj posádke velil stot. pech. Ján Fedák. ŠA Levoča, f. OLS Kežmarok, TLud. 22/1946, Bedrich Černický; AM-SNP B. Bystrica, f. Pozostalosť J. Šolca, pr. č. S72/86, Spomienka Vladimír Frič.

²⁶ Por. let. L. Richweis pôsobil v Spojovacom prápore Vzdušných zbraní v Žiline. Keďže pochádzal z Ľubice pri Kežmarku, zrejme sa nachádzal na dovolenke. Neskôr por.let. L. Richweis padol v bojoch o Prievidzu ako príslušník pešieho práporu Schleichart. Totožnosť ostatných dôstojníkov a pôvod auta, s ktorými odišiel stot. del. B. Černický, nie sú známe. AM-SNP B. Bystrica, f. Pozostalosť J. Šolca, šk. 11, pr. č. S125/86, Hlásenie hlásky HM č. 111 a č. 122, 25.9.1944; STANISLAV, Ján. *Letectvo v prípravách na ozbrojené vystúpenie a jeho účasť v SNP*. Bratislava : Veda, 1996, s. 152.

doš. O 10. hod. prišlo do Kežmarku povstalecké heslo *Začnite s vystaňovaním*, dôstojníci nevedeli ako zareagovať, váhali a iniciatívu prebrali značne aktívnejší Nemci.

Situácia v Kežmarku narúšala povstalecké plány a bolo nutné ju riešiť. Nešlo však o žiadnu organizovanú akciu, pretože velenie VDO-2 váhalo. Celá akcia tak bola postavená na niekoľkých odhodlaných jednotlivcoch a bola značne nekoordinovaná. Povstalecké jednotky z Liptovského Sv. Mikuláša, Popradu a Levoče sa rozhodli po správach o nemeckých jednotkách obsadiť Kežmarok. Ako prvý vyrazili na Kežmarok partizáni zo skupiny Ladislava Kalinu na dvoch autách. Velil im partizán Varga, no bola to akcia „na vlastnú päsť“ a nemala dostatočnú podporu. Popoludní 30. augusta 1944 už doliehali do Kežmarku prvé výstrely od Huncoviec a Ľubice, kde bol postup partizánov zastavený. Situáciu komplikovali povstalcami značne aktívne nemecké jednotky. Nemci posilňovali obranu na južnom okraji Kežmarku. Okrem čaty z ženijnej jednotky sa pri obrane angažovali príslušníci FS, respektíve vznikajúceho *Selbstschutzu*. Nekoordinovaná partizánska akcia skončila ešte večer, keď boli partizáni nútení požiadať o posily.²⁷

Medzitým sa na útok pripravovali viac či menej úspešne povstalecké jednotky v Liptovskom Sv. Mikuláši, Levoči a v Poprade. Na útok sa pripravili pešie jednotky pod velením stot. pech. Antona Takáča a stot. jazd. Daniela Vraždu. Išlo viac menej o osobnú iniciatívu týchto dôstojníkov, pretože veliteľ VDO-2 plk. pech. Ladislav Bodický a jeho náčelník štábu pplk. del. F. Klučík váhali, respektíve boli proti povstaleckej akcii. Do diania povstalcami rovnako nepriaznivo zasahoval aj prítomný pplk. jazd. Ján Veselý, veliteľ 1. brigády TSb.²⁸ Výraznejšie nasadenie vojakov z Levoče komplikovala situácia v posádke, kde pôsobili protipovstalecky plk. pech. František Stojan a npor. pech. Ferdinand Schmidt.²⁹ Z Liptovského Sv. Mikuláša vyrazili večer 30. augusta 1944 jednotky stot. pech. Antona Takáča a partizáni L. Kalinu v smere Poprad – Huncovce a jednotky stot. jazd. Daniela Vraždu cez Vysoké Tatry. Podporovala ich štvoridelová batéria 10 cm húfnic vz.14/19 por. del. Milana Kováčika a dvojidelová batéria 15 cm húfnic vz.25.³⁰ Jednotky

²⁷ AM-SNP B. Bystrica, f. VII – Pozostalosť V. Hunčíka, pr. č. 30/64, HUNČÍK, Vincent: *Boje na smere Kežmarok – Poprad – Telgárt*; ŠA Levoča, f. OES Kežmarok, TLud. 22/1946, Bedrich Černický.

²⁸ Plk. pech. L. Bodický bol zbavený velenia a vyšetrovaný, rovnako ako pplk. del. F. Klučík ktorý bol zaistený povstalcami v noci z 28. na 29. augusta 1944. Po čase bol plk. pech. L. Bodický prepustený, na rozdiel od pplk. del. F. Klučíka, ktorý bol 13. októbra 1944 za nevyjasnených okolností zastrelený povstalcami pri Ľubietovej spolu s ďalšími slovenskými dôstojníkmi. Pplk. jazd. J. Veselý odišiel do Bratislavy a prevzal velenie 2. technickej divízie v Taliansku.

AM-SNP B. Bystrica, f. VII, pr. č. 43/67, Denník VI/53. práporu (bývalého LP) za SNP; f. VII, pr. č. 218/84 Spomienka Daniel Kunic; pr. č. S64/90, Spomienka Daniel Kunic; STANISLAV, Ján. *Letectvo v prípravách na ozbrojené vystúpenie a jeho účasť v SNP*. Bratislava : Veda 1996, s. 138 – 139; LACKO, Martin. Zabudnutá povstalecká vražda. In: *Pamäť národa*, 2012, roč. 8, č. 3, s. 3 – 32.

²⁹ Plk. pech. F. Stojan následne odišiel na povstalecký štáb do B. Bystrice a bol pridelený k Martinu, kde krátko velil jednotkám na úseku Sučany, no bol zbavený velenia. Npor. pech. F. Schmidt bol povstalcami zaistený a za nevyjasnených okolností zastrelený 13. októbra 1944 povstalcami pri Ľubietovej spolu s ďalšími slovenskými dôstojníkmi.

VHA Bratislava, f. 1. ČSAS, a. j. 3/3, Dôverný domáci rozkaz VČSA č. 3, 3. 9. 1944; Veliteľstvo posádkovej oblasti Martin, Situačné hlásenie zo dňa 5. 9. 1944; LACKO, Martin. Zabudnutá povstalecká vražda. In: *Pamäť národa*, 2012, roč. 8, č. 3, s. 3 – 32.

³⁰ Jednotka stot. pech. A. Takáča predstavovala slabší peší prápor, podobné stavy mala aj jednotka stot. jazd. D. Vraždu. Obe jednotky však neboli, vzhľadom na priestor, nasadené kompaktné, čím sa ich sila trieštila. Partizánska jednotka L. Kalinu mala asi 50 mužov. O nasadených delostreleckých batériách nemáme podrobnejšie informácie. Batéria por. del. M. Kováčika bola vyslaná z Ružomberka od Delostreleckého pluku 2 a nasadená v priestore Mengusovce – Svit. Po prelomení obrany pri Štrbe delá padli do rúk nemeckých jednotiek. O batérii 15 cm húfnic máme ešte menej informácií. Dňa 29. augusta 1944 bola na batéria presunúť v priestore Spišskej Soboty a v dňoch 30. – 31. augusta 1944 podporovali postup povstaleckých jednotiek

stot. pech. Milana Naďa z Levoče posilnilo 90 vojakov roty zvk. rtm. Jána Zamyšku a dva tanky Lt vz.38 od 2. roty PÚV npor. útv. Jána Achimského.³¹ Časť jednotiek postupujúca od Popradu napredovala bez problémov až do Huncoviec. Tu došlo k bojom, ktoré trvali do večera. Povstanci ostreľovali mesto z mínometov a húfnic, pričom zasiahli niekoľko budov. Povstalecká pechota dosiahla južný okraj mesta – ulice Tatranská, Huncovská a Mučednícka. Povstalecké jednotky, ktoré postupovali od Levoče (stot. pech. Milan Naď), dosiahli len obec Ľubica. Jednotka zvk. rtm. J. Zamyšku s dvoma tankami Lt vz.38 postupovala po ceste cez Spišský Štvrtok, Vrbov na Ľubicu, kde ich zastavila strelba príslušníkov *Selbstschutzu*. Zvk. J. Zamyška bol ranený. Pechota stot. pech. M. Naďa sa na mieste neobjavila. Jeden Lt vz.38 síce vyrazil do obce a zlikvidoval guľometné hniezdo vo veži kostola, no samotné tanky nedokázali obec obsadiť. Veliteľ tankov por. útv. Pavol Krúpa odišiel na motocykli do Levoče po inštrukcie ako postupovať. Medzitým jednotka stot. pech. M. Naďa dorazila k Ľubicu, no ani ona nedokázala obec obsadiť. Povstalecké jednotky pred Kežmarkom museli prejsť do obrany a nemecké pozície ostreľovalo a bombardovalo troma 10 kg bombami slovenské lietadlo Letov Š-328 z popradského letiska.³²

Postup povstalcov donútil nemecké velenie v Kežmarku posilniť svoju obranu ťažkými zbraňami, ktoré mala len slovenská posádka – Del. pl. 12. Na zákrok npor. del. v zál. J. Becka boli vybudované delostrelecké pozorovateľne smerom od mesta na juh. Na spojenie bola slovenskými vojakmi zriadená poľná telefónna linka do kasární. K nemeckým jednotkám boli vyslaní od NO Del. pl. 12 styční dôstojníci nemeckej národnosti, por. del. V. Riedl, por. hosp. F. Frank a dôst. zást. rtm. hosp. R. Habernhern. Ešte večer 30. augusta 1944 požiadal nemecké jednotky o delostreleckú podporu od Del. pl. 12. Slovenskí dôstojníci to odmietli s odôvodnením nedostatku jazdného personálu k húfničiam a nedostatku munície. Napriek tomu bojové nasadenie úplne nevyvlúčili. Vyslali k nemeckým jednotkám do pozorovateľne rtk. Orosa, ktorý mal prípadnú paľbu navádzať. Nasadenie sa snažili zmariť aj znefunkčnením telefonického spojenia s pozorovateľňou.³³ Na zaistenie mesta proti partizánom bola vyslaná na návršie pred nemocnicu jedna čata por. del. v zál. Šimku. V postavení strážila bez zásahu celú noc.³⁴

Medzitým slovenskí dôstojníci prejavili akú-takú iniciatívu na samostatný postup. Po príchode na AV v Prešove 30. augusta 1944 diskutoval stot. del. B. Černický s pplk. del. Ladislavom Lavothom a ten mu doporučil počkať na gen. A. Malára. Aj dôstojníci v Kežmarku, npor. del. C. Azor, npor. vet. v zál. D. Repčák, por. del. G. Kardoš, a por. del. M. Pavlík sa radili, čorobiť. Ostali bez inštrukcií a 31. augusta volali najprv VDO-2, kde

na Kežmarok. Počas ústupu boli delá opustené a stali sa korisťou nemeckých jednotiek. Pravdepodobne išlo o asistenčnú, respektíve pohotovostnú jednotku Del. pl. 12 z Kežmarku. Nemožno ju v žiadnom prípade zamieňať za dvojdelovú batériu 15 cm húfnic vz.25 por. del. v zál. Pavla Šimona, ktorá povstalcov podporovala v dňoch 1. – 3. septembra 1944 z Kvetnice.

AM-SNP B. Bystrica, f. VII – Pozostalosť V. Hunčíka, pr. č. 14/67; pr. č. A236/65; f. Pozostalosť J. Šolca, pr. č. S72/86, Spomienka Vladimír Frič; DROPPA, Anton a kol. *Protifašistický odboj a oslobodenie Liptova*. Martin : Osveta, 1984, s. 47; GAŽO, Emil – POPPER, Jaroslav – BEREK, Gejza. *Prvá československá armáda na Slovensku III. Organizácia a bojová činnosť*. Bratislava, 1985, s. 790.

³¹ AM-SNP B. Bystrica, f. VII – Pozostalosť V. Hunčíka, pr. č. 30/64, HUNČÍK, Vincent: *Boje na smere Kežmarok – Poprad – Telgárt*.

³² AM-SNP B. Bystrica, f. Pozostalosť J. Šolca, šk. 11, pr. č. S125/86, Hlásenie hlásky HM č. 111 a č. 122, 25.9.1944; pr. č. S72/86, Spomienka Vladimír Frič; f. XII, pr. č. S169/92, Spomienka Milan Slezák; DROPPA, Anton a kol. *Protifašistický odboj a oslobodenie Liptova*. Martin : Osveta, 1984, s. 49; STANISLAV, *Letectvo v prípravách na ozbrojené vystúpenie a jeho účasť v SNP*, s. 130.

³³ ŠA Levoča, f. OLS Kežmarok, TLud. 22/1946, Bedrich Černický; AM-SNP B. Bystrica, f. Pozostalosť J. Šolca, šk. 11, pr. č. S125/86, Hlásenie hlásky HM č. 111 a č. 122, 25. 9. 1944.

³⁴ ŠA Levoča, f. OLS Kežmarok, TLud. 22/1946, Bedrich Černický; AM-SNP B. Bystrica, f. Pozostalosť J. Šolca, šk. 11, pr. č. S125/86, Hlásenie hlásky HM č. 111 a č. 122, 25. 9. 1944.

im pplk. pech. L. Bodický prikázal čakať na ďalšie rozkazy. Pred obedom telefonovali s AV s pplk. del. L. Lavothom a stot. del. B. Černickým v Prešove. Por. del. G. Kardošovi nariadili, aby so všetkým čakal na jeho príchod veliteľa, no ten už sa nevrátil. V kasárňach Del. pl. 12 zatiaľ na odporúčanie pplk. del. L. Lavothu umiestnili ľahké a ťažké guľomety na bránu a do okien a zosilnili hliadky.³⁵

Na druhý deň došlo k najprudším bojom. Na 5. hod. ráno 31. augusta 1944 bol naplánovaný aj povstalecký útok na Kežmarok. Okolo 6. hod. vyrazili jednotky stot. jazd. D. Vraždu a stot. pech. A. Takáča za podpory delostreleckej batérie 15 cm húfnic vz. 25 do útoku, ktorý takmer vyšiel. Nemeckým jednotkám sa však opäť podarilo nekoordinovaný povstalecký útok zastaviť, a to hneď ráno 31. augusta 1944. Takmer v momente, keď chceli vojaci ženijnej jednotky ustúpiť pod náporom povstalcov, objavil sa v postavení Leut. Herbert Rössler, ktorý ohlásil postup *Sturm-Regiment Pz.AOK I* od Spišskej Belej.³⁶ *St. Rgt. Pz.AOK I* (Oberst Schmidt) prenikol v noci z 30. na 31. augusta 1944 z priestoru Nowy Sącz na územie Slovenska a rýchlo postupoval cez Spišskú Belú na Kežmarok. Postupne sa jednotky zapojili do bojov, pričom nasadili proti povstalcovi aj obrnené vozidlá a delostrelectvo a ovládli bojisko.³⁷

Medzitým sa jednotka *Sturm-Regiment Pz.AOK I* objavila ráno 31. augusta 1944 aj pred kasárňami Del. pl. 12. Zatiaľ to však vyzeralo na spoluprácu slovenských a nemeckých vojakov, keďže slovenskí dôstojníci začínali plniť nemecké rozkazy prítomného neznámeho nemeckého majora od *St.Rgt. Pz.AOK I* a Hauptmana Wolfganga Spindlera, ktorý sa stal veliteľom miestneho veliteľstva – *Kampfkommandantur Kaesmark*.³⁸ Nemcom však došla trpezlivosť a ešte do obeda vnikli do kasárni s podporou piatich obrnených vozidiel a dožadovali sa pomoci slovenských jednotiek, najmä delostreleckej podpory pre jednotky *St. Rgt. Pz.AOK I*. Vojakov od Pešieho pluku 1 nasadili na severný okraj mesta pre prípad povstaleckého obchvatu z tyla. Delostrelcov nútili k strelbe z dvora kasární, keďže k dispozícii boli len dve 15 cm húfnice vz. 25 neschopné presunu. Vzhľadom na prerušené spojenie s pozorovateľňou zadal koordináty paľby priamo prítomný nemecký dôstojník v hodnosti Hauptmann. Slováci sa podrobili a za pomoci nemeckých vojakov začala batéria por. del. F. Klučarovského paľbu, aj za prítomnosti npor. del. C. Azora, por. del. M. Pavlíka, por. del. G. Kardoša a dôst. zást. rtm. hosp. R. Habernherna. Z kasárenského dvora najprv vystrelili štyri rany, po krátkej pauze ďalších 17 a neskôr ďalšie. Celkovo vystrelili 53 rán na povstalecké postavenia pri Huncovciach a Veľkej Lomnici. Podľa povojnových výpovedí boli nemeckí dôstojníci s výsledkom paľby spokojní.³⁹

³⁵ Z AV ho vyslali 31. augusta 1944 do Popradu zorganizovať transport proviantu pre jednotky AV. Cestou sa zastavil u mjr. pech. Júliusa Adamovského v Spišskej Novej Vsi a zistil, že tento rozpúšťa jednotku. Dozvedel sa, že inde nemecké jednotky slovenských vojakov odzbrojujú a do Popradu sa nedostane. Ukryl sa v obci Vítkovce u svojho svokra. V novembri 1944 sa prihlásil na PV Prešov a následne na MNO v Bratislave. ŠA Levoča, f. OLS Kežmarok, TLud. 22/1946, Bedrich Černický.

³⁶ AM-SNP B. Bystrica, f. Pozostalost' J. Šolca, šk. 11, pr. č. S125/86, Hlásenie hlásky HM č. 111 a č. 122, 25. 9. 1944.

³⁷ *Sturm-Regiment Pz. AOK I*. (Oberst Schmidt) sa skladal zo štábu a dvoch praporov (*I. a II. Bataillon*), 13. (IG) Kp. s pechotnými delami a zrejme aj 14. (Fla) Kp. s 2cm protiletadlovými kanónmi. *St.Rgt. Pz.AOK I* posilňovali prieskumná čata *Pz.Späh.Zug* vyčlenená z 24. *Panzer-Division* s piatimi prieskumnými obrnenými autami, delostrelecký oddiel *I/18. Artillerie Regiment 18* (SS-Sturmabführer Karl Hoffmann) od 18. *SS-Freiwilligen-Panzer-Grenadier-Division Horst Wessel* s tromi batériami 10,5 cm húfnic leFH18. AM-SNP B. Bystrica, f. VII/B, šk. 12, pr. č. 204/61, Zprávy zo dňa 1. 9. 1944; TIEKE, Wilhelm – REBSTOCK, Friedrich *Im letzten Aufgebot. Die 18.SS-Freiwilligen-Panzergranadier-Division Horst Wessel*. Coburg : Nation Europa Verlag, 2000, s. 53 – 57.

³⁸ ŠA Levoča, f. OLS Kežmarok, TLud. 22/1946, Bedrich Černický.

³⁹ ŠA Levoča, f. OLS Kežmarok, TLud. 22/1946, Bedrich Černický; JABLONICKÝ, Jozef. *Povstanie bez legend*. Bratislava : Obzor, 1990, s. 293.

Ešte na poludnie si zavolali do kežmarského hradu na nemecké veliteľstvo por.del. G. Kardoša. Určili ho veliteľom slovenskej posádky, keďže npor.del Jozef Terifaj bol na velenie nespôsobilý.⁴⁰ Popoludní zhromaždil por. del. G. Kardoš na nemecký rozkaz všetko mužstvo na dvore kasární. Nemecký major vyzval vojakov aby sa dobrovoľne prihlásili do protipovstaleckých bojov. Záujem nebol veľký, no napriek tomu por. del. G. Kardoš zostavil asi 100 člennú jednotku, ktorá však ostala v kasárňach.⁴¹ Situácia sa mierne upokojila.

Postupne boj o Kežmarok ustal. Povstalci začali pod tlakom nemeckých jednotiek od Kežmarku neusporiadane ustupovať na Poprad a k Levoči.⁴² Skromné posily z Popradu sa snažili zastaviť ustupujúce obsluhy 15 cm húfnic vz. 25. Obe delá potom začali opäť paľbu na Kežmarok, no krátko na to ich obsluhy opustili a húfnice padli do nemeckých rúk.⁴³ Nemecký postup sa nepodarilo zastaviť ani v priestore Batizovce – Veľká, ani pri Spišskej Sobote. Večer 31. augusta 1944 Nemci obsadili Poprad a ešte pred polnocou prenikli cez Hybe a Východnú.⁴⁴ Povstalci ustúpili čiastočne na Liptov, do priestoru Vysokých Tatier a na Hrabušice a Kvetnicu.⁴⁵

Keďže pominulo bezprostredné ohrozenie Kežmarku a nemecké jednotky už pomoc slovenských vojakov nepotrebovali, zmenil sa aj ich postoj. Na druhý deň 1. septembra 1944 okolo 10. hod. nemecké jednotky zablokovali kasárne. Veliteľ *Kampfkomandantur* Hptm. W. Spindler nechal por. G. Kardoša na rozkaz nastúpiť slovenských vojakov aj so zbraňami. Hptm. W. Spindler oznámil, že vojaci musia odovzdať zbrane. Slovenskí dôstojníci sa rozkazu podvolili a posádka bola za účasti nemeckých vojakov a príslušníkov *Selbstschutzu* odzbrojená. Dôstojníkom ponechali pištole, vojakov odzbrojili. Postavili vlastné stráže, zrušili rádiostanicu, telefónnu ústredňu a zbrane zo skladísk postupne odviezli do hradu. Rovnako skončilo niekoľko automobilov Pešieho pluku 1. Nemecké jednotky zabrali aj časť kasární, pre slovenských vojakov ponechali len ošetrovňu a dve obytné budovy. Napriek odzbrojeniu boli slovenskí vojaci ponechaní naďalej v kasárňach. Vojaci museli ostať v kasárňach, dôstojníci sa mohli pohybovať na čestné slovo po meste.⁴⁶ V Kežmarku sa k 1. septembru 1944 nachádzalo približne 430 vojakov a dôstojníkov od Del. pl. 12 a 186 príslušníkov Pešieho pluku 1.⁴⁷ Okrem toho Nemci v kasárňach postupne zhromaždili 750 dôstojníkov a vojakov unikajúcich domov od jednotiek AV a v prvých bojoch zajatých povstalcov, takže celkový počet slovenských vojakov v kasárňach dosiahol cez 1300 osôb.⁴⁸

⁴⁰ ŠA Levoča, f. OLS Kežmarok, TLud. 22/1946, Bedrich Černický; AM-SNP B. Bystrica, f. XII, pr. č. 91/64. Spomienky A. Takáč; JABLONICKÝ, *Povstanie bez legend.*, s. 293; KLUBERT, *Obrnené jednotky v Slovenskom národnom povstaní*, s. 107.

⁴¹ ŠA Levoča, f. OLS Kežmarok, TLud. 22/1946, Bedrich Černický.

⁴² AM-SNP B. Bystrica, f. VII/B, šk. 12, pr. č. 203/61, Hlásenie veliteľa 2. oblasti, 31. 8. 1944; f. VII – Pozostalosť V. Hunčíka, pr. č. 30/64, HUNČÍK, Vincent: *Boje na smere Kežmarok – Poprad – Telgárt*; f. XII, pr. č. S53/86, Spomienka Jakub Pekár; AM-SNP B. Bystrica, nezariadené, Spomienka Ján Bednár; Zbierka Helena Pažúrová, Spomienka Juraj Pisarcík; BAJTOŠ, Ivan. *História slovenského pluku útočnej vozby 1939 – 1944*, rkp. Košice, 1988, s. 186.

⁴³ AM-SNP B. Bystrica, f. VII – Pozostalosť V. Hunčíka, pr. č. 14/67; pr. č. A236/65.

⁴⁴ AM-SNP B. Bystrica, f. VII – Pozostalosť V. Hunčíka, pr. č. 14/67; pr. č. A236/65.

⁴⁵ AM-SNP B. Bystrica, f. VII – Pozostalosť V. Hunčíka, pr. č. 30/64, HUNČÍK, Vincent: *Boje na smere Kežmarok – Poprad – Telgárt*.

⁴⁶ VHA Bratislava, Zb. 55-55-4, Úradný záznam por.pech. v zál. Eugen Vince, 2.10.1944; ŠA Levoča, f. OLS Kežmarok, TLud. 22/1946, Bedrich Černický; TLud. 20/1945, Juraj Beck.

⁴⁷ VHA Bratislava, f. MNO Dôv. 1944, šk. 428. Del. Pl. 12. Zrušenie-hlásenie, 21. 9. 1944.

⁴⁸ VHA Bratislava, f. MNO Dôv. 1944, šk. 428. Del. Pl. 12. Zrušenie-hlásenie, 21. 9. 1944; Zb. 55-55-4, Úradný záznam por.pech. v zál. Eugen Vince, 2. 10. 1944.

Z materiálu Del. pl. 12 nemecké jednotky zhabali šesť 15 cm húfnic vz. 25, ktoré chceli sami použiť proti povstalcom. Dve z nich presunuli za pomoci por. del. G. Kardoša a slovenských vojakov pred kežmarský hrad. Tu ich prevzala jednotka npor. del. v zál. J. Becka zostavená z príslušníkov *Selbstschutzu* a vojakov Del. pl. 12 nemeckej národnosti. Títo vojaci boli v civile a v slovenských rovnošatách, čiastočne s nemeckým označením. Strelivo doviezli nemeckí vojaci zo smeru od Popradu a zrejme išlo o korisť na povstaleckých jednotkách.⁴⁹ *Kampfkommandantur Kaesmark* nerabovalo len vo vojenských skladoch. Firme Tatranský drevopriemysel Úč. spol. zabavilo veliteľstvo pre svoju potrebu osobné auto Fiat ev. č. S-45.509 a nákladné 3 tonové auto ev. č. S-45.515. Podobne zabavili v Kežmarku aj osobné auto patriace HSLS.⁵⁰

Napriek odzbrojeniu neopustila nemecké velenie myšlienka postaviť zo slovenských vojakov jednotku na boj proti povstalcom. Na nemecký rozkaz začal por. del. G. Kardoš organizovať 2. septembra 1944 zo slovenských vojakov delostreleckú batériu a pešiu čatu. Záujem opäť veľký nebol, navyše vojaci začali na vlastnú päsť opúšťať kasárne.⁵¹ Okrem toho boli slovenskí vojaci použítí pri triedení a konzervovaní materiálu v skladoch, len ojedinele ich využili pri pomocných prácach v bojovej zóne.

Začiatkom septembra 1944 pôsobili nemecké jednotky za spoluúčasti *Selbstschutzu* v priestore Vysokých Tatier a zaistovali priestor, pričom odzbrojovali a likvidovali zvyšky slovenskej, respektíve už povstaleckej armády, žandárstva a finančnej stráže. 5. septembra 1944 vyslal Hptm. W. Spindler skupinu na dvoch nákladných autách na zaistenie priestoru. Vyslanú jednotku tvorilo niekoľko nemeckých vojakov a asi 20 mladíkov od *Selbstschutz*. Vodičom jedného z áut bol dokonca slovenský vojak. Pred Smokovcom narazili na prekážku z popílených stromov a začali ju odstraňovať. Pri tom sa strhla prestrelka s partizánmi, v ktorej boli rozstrieľané autá, padol jeden nemecký vojak, 17 ročný príslušník *Selbstschutz* Kastner a údajne slovenský šofér Štefan Šimona. Ranení boli Alfréd Lukacs a okresný veliteľ *Deutsche Jugend* DJ-Bannführer Thern.⁵² Na druhý deň vyslal Hptm. W. Spindler vojakov a vozidlá po mŕtvoly.⁵³

V tomto čase bol odzbrojený aj Vojenský ústav pre pľúcne choroby v Matliaroch, ktorý 9. septembra 1944 obsadil nemecký poručík s 40 člennou jednotkou z Kežmarku. *Kampfkommandatur Kaesemark* ponechala ústav v obmedzenej činnosti pod velením por. konc. Michala Kusého a pod odborným dohľadom por. zdrav. v zál. MUDr. Štefana Koreca a židovského lekára MUDr. Viktora Kürtiho. O fungovanie ústavu a cca 60 pacientov sa starala pomocná čata v sile 23 mužov a deväť civilných zamestnancov. 3. októbra nemecký veliaci generál vydal pokyn na presťahovanie ústavu, ktorý sa presunul do hotela Karpatia v Lomnici.⁵⁴ Podobne nemecké jednotky postupovali aj v Tatranských Zruboch a Podolínci. Ne-

⁴⁹ ŠA Levoča, f. OLS Kežmarok, TLud. 22/1946, Bedrich Černický; TLud. 20/1945, Juraj Beck; AM-SNP B. Bystrica, f. VII/B, šk. 12, pr. č. 204/61-14, Zprávy zo dňa 1. 9. 1944.

⁵⁰ VHA Bratislava, f. MNO Dôv.1944, šk. 442, č. 480.399/Dôv.4a.1944, 13.12.1944; AM-SNP B. Bystrica, f. Pozostalost' J. Šolca, šk. 11, pr. č. S125/86, Hlásenie hlásky HM č. 111 a č. 122, 25.9.1944;

⁵¹ ŠA Levoča, f. OLS Kežmarok, TLud. 22/1946, Bedrich Černický.

⁵² AM-SNP B. Bystrica, f. Pozostalost' J. Šolca, šk. 11, pr. č. S125/86, Hlásenie hlásky HM č. 111 a č. 122, 25.9.1944; ŠA Levoča, f. OLS Kežmarok, TLud. 20/1945, Juraj Beck.

⁵³ Pri akcii zajali tiež príslušníkov Finančnej stráže doz. Cyrila Čellára, doz. Pavla Bilíka a rešp. Michala Chudíka. Priviezli ich do hradu, obvinili z pomoci partizánom, vypočúvali a 8. septembra bol doz. P. Bilík popravený. AM-SNP B. Bystrica, f. Pozostalost' J. Šolca, šk. 11, pr. č. S125/86, Hlásenie hlásky HM č. 111 a č. 122, 25.9.1944; ŠA Levoča, f. OLS Kežmarok, TLud. 20/1945, Juraj Beck.

⁵⁴ VHA Bratislava, f. MNO Dôv. 1944, šk. 506, č. 236/Dôv.-1944, 20. 9. 1944; č. 238/Dôv.-1944, 9. 10. 1944.

mecká armáda rozpustila 3. septembra 1944 Pracovný prápor 2 v Podolínci.⁵⁵ Jeho veliteľa mjr. PSb. Jozefa Schenka 9. septembra 1944 previezol npor. del. v zál. J. Beck do Kežmarku. Nemci poverili mjr. PSb. J. Schenka velením kežmarskej posádky, postavením jednej dobrovoľníckej pešej roty a kombinovanej batérie na nasadenie do protipovstaleckých bojov. Napriek jeho snahe a snahe niekoľkých dôstojníkov a poddôstojníkov sa to nepodarilo. Záložníci odmietali ďalej bojovať proti povstalcovi a snažili sa dostať v prvom rade domov. Rovnako nemecké veliteľstvo marilo túto činnosť nasadzovaním slovenských vojakov na zákopové práce v okolí mesta a ich čiastočným demobilizovaním. Napokon na návrh mjr. PSb. J. Schenka nemecké veliteľstvo upustilo od postavenia slovenských bojových jednotiek.⁵⁶ Od 10. do 15. septembra 1944 konali slovenskí vojaci už len zákopové práce v okolí mesta.⁵⁷

Medzitým došlo k zmenám na veliteľských postoch slovenských jednotiek. Npor. del. J. Terifaj sa nechal po príchode mjr. PSb. J. Schenku odsunúť do nemocnice v Levoči. Od 9., respektíve od 11. septembra 1944 posilnili posádku stot.del. Tibor Mačura, npor.del. Ján Husovský, zvk. rtm. hosp. Jozef Koval, zvk. rtm. del. Juraj Pinčák a zvk. podk. Ján Ondis, ktorí boli demobilizovaní od poľnej jednotky Del. pl. 12 (AV).⁵⁸ Dôstojníci nemeckej národnosti nastúpili k *Waffen-SS* a *Selbstschutz*. Už na začiatku septembra 1944 odišiel por. del. Vojtech Riedl a 10. septembra aj por. del. F. Klučarovský. Npor. del. v zál. Juraj Beck pôsobil v *Selbstschutz* a ako tlmočník na veliteľstve v Kežmarku.

Okrem slovenských vojakov sa v meste objavila aj ďalšia ozbrojená slovenská jednotka z členov Hlinkovej mládeže (HM). Začiatkom septembra 1944 vznikla pod velením Ladislava Jasovského a okresného vodcu HM M. Mikloša čata junákov HM. Hptm. W. Spindler im 8. septembra 1944 prideliť päť piští, 25 pušiek vz. 24, dva guľomety vz. 26 a ručné granáty zo zhabanej výzbroje Del. pl. 12. Na výcvik im prideliť siedmich slovenských vojakov, s ktorými absolvovali základný peší výcvik. 11. septembra 1944 sa konala na nemeckom veliteľstve porada por. del. G. Kardoša a Hptm. W. Spindlera za tlmočenia npor. del. v zál. J. Becka ohľadom plánovaných ostrých strelieb slovenských a nemeckých jednotiek, ktoré sa mali konať na druhý deň. Napokon sa strelieb zúčastnili len junáci HM. Pri cvičení okrem ostrých strelieb z ručných zbraní hodili 75 ostrých útočných granátov vz. 34. Po výcviku hliadkovali HM v meste minimálne do 25. septembra 1944, vojakov – inštruktorov však stiahli do kasární.⁵⁹

Hptm. W. Spindler žiadal od okresného vodcu HM M. Mikloša, aby do troch dní zorganizovali vo vlastnej réžii junákov z celého okresu, inak ich zorganizuje on a donúti obliecť si nemecké uniformy. Údajne plánoval ich nasadenie smerom na Poprad. Vedúci HM sa zdráhali takýto rozkaz vykonať, preto odcestovali na Hlavné veliteľstvo HM do Bratislavy

⁵⁵ Mjr. PSb. J. Schenk bol nemeckej národnosti. Pôvodne dôstojník pechoty, neskôr preradený do Pracovného sboru NO, kde zastával funkciu veliteľa pracovného práporu 2 v Podolínci. 1. septembra 1944 nemecké jednotky prac. prápor 2 v počte piatich dôstojníkov, šiestich rotmajstrov, troch dôst. zást. a 260 vojakov odzbrojili a väčšinu odsunuli do Košíc. Výnimku tvorila 2. pracovná rota v Starej Ľubovni, ktorú ponechali na mieste dokončiť vykonávané práce. Barakový tábor v Podolínci prevzali príslušníci *Freiwillige Schutzstaffel* a následne aj jednotky 154. *Feld-Ausbildung-Division*.

VHA Bratislava, f. MNO Dôv. 1944, šk. 454, inv. č. 282. Hlásenie mjr. J. Schenka.

⁵⁶ VHA Bratislava, f. MNO Dôv. 1944, šk. 459, č. 478.801/Dôv.1a.1944, 28. 11. 1944; šk. 454, inv. č. 282. Hlásenie mjr. J. Schenka.

⁵⁷ VHA Bratislava, Zb.55-55-4, Úradný záznam por. pech. v zál. Eugen Vince, 2. 10. 1944.

⁵⁸ VHA Bratislava, f. MNO Dôv. 1944, šk. 428. Del. Pl. 12. Zrušenie-hlásenie, 21. 9. 1944.

⁵⁹ AM-SNP B. Bystrica, f. Pozostalost' J. Šolca, šk. 11, pr. č. S125/86, Hlásenie hlásy HM č. 111 a č. 122, 25.9.1944; Ša Levoča, f. OLS Kežmarok, TLud. 20/1945, Juraj Beck.

po inštrukcie.⁶⁰ Akcia skončila nezdarom, pretože Nemci postupne likvidovali všetky slovenské jednotky v priestore.

V polovici septembra 1944 totiž začal zánik kežmarskej posádky. Pešiakov II/1. práporu a zajatcov 16. septembra 1944 po obede odsunuli pod velením Obwlf. Karla Geschla od 2./Kp. Sicherungs-Bataillon 1004 z Kežmarku cez Prešov a Košice do zajateckých táborov v Rakúsku a Nemecku.⁶¹ O niekoľko dní prišiel rad aj na posledných 120 mužov od Del. pl. 12, ktorí ešte zotrvali v kasárňach. Zhromaždili ich s tým, že po prevoze do Prešova budú demobilizovaní. 20. septembra 1944 ich skutočne aj s por. del. M. Pavlíkom naložili na nákladné autá a odviezli do Prešova, kde por. del. M. Pavlíka prepustili. Vojakov však previezli do ZT.⁶²

V posádke ostalo potom len pár dôstojníkov a poddôstojníkov, ktorí odovzdávali sklady nemeckej armáde. Všetky zásoby proviantu, intendantného, zbrojného, delostreleckého, vozatajského materiálu, vojenské kone a zariadenie kasární nemecká branná moc buď odviezla, alebo ponechala pre vlastnú potrebu v Kežmarku. Evidenčné kone mali byť, na rozkaz nemeckého veliteľa, vrátené majiteľom. Poslední gázisti na čele s predsedom HSp npor. hosp. F. Ondrom 21. septembra 1944 už len formálne ukončili existenciu Delostreleckého pluku 12 a odoslali hlásenie o predmetnej skutočnosti na MNO do Bratislavy.⁶³ V kasárňach ešte do 22. septembra 1944 npor. vet. v zál. D. Repčák vracal mobilizačné evidenčné kone pôvodným majiteľom a následne odišiel do civilu, rovnako ako por. del. G. Kardoš, ktorý sa stal notárom v Slovenskej Vsi.

Odsun slovenských vojakov z kasární súvisel zrejme aj s presunom časti a neskôr kompletnej H. Gr. Pi. Schule do Kežmarku, kde sa objavuje od 19. septembra 1944 a zotrvala tu minimálne do januára 1945.

3. októbra 1944 navštívil Kežmarok ženijný veliteľ – *Generall der pioniere Heeresgruppe Nordukraine* Generalleutnant Gustav Boehring. Pri tej príležitosti vyznamenal za boje v dňoch 30. a 31. augusta 1944 Hptm. W. Spindlera železným krížom I. triedy a železným II. triedy 18 poddôstojníkov a vojakov ženijnej jednotky, štyroch príslušníkov *Waffen SS* a jedného poddôstojníka od *SchuPo*.⁶⁴ V súvislosti s H. Gr. Pi. Schule v Kežmarku je nutné spomenúť, že na jeseň 1944 sa časť školy podieľala na boji proti povstalcovi. Je možné, že sa tak stalo už v rámci nasadenia *Kampfgruppe v. Platen* v priestore Popradu ešte v septembri 1944, s určitosťou však na konci októbra 1944 v rámci *Kampfgruppe A (Kampfgruppe Hoppe, Kampfgruppe Nord a Kampfgruppe Süd)* pri bojoch v priestore Vernár – Červená Skala a Hranovnica - Stratená - Jelšava.⁶⁵

Udalosti z prelomu augusta a septembra 1944 v Kežmarku mali aj ďalšiu pomerne smutnú dohru. Kežmarok pritom zohral podstatnú úlohu. *Befehlshaber der Sipo und des SD* (BdS)

⁶⁰ AM-SNP B. Bystrica, f. Pozostalost' J. Šolca, šk. 11, pr. č. S125/86, Hlásenie hlásky HM č. 111 a č. 122 z 25. 9. 1944.

⁶¹ Časť zajatých slovenských vojakov ostala v ZT Kaisersteinbrück, časť presunuli do Görlitz, kde bolo 200 mužov ponechaných pre potreby nemeckej armády. Menšia časť dôstojníkov a vojakov sa vrátila 30. septembra 1944 do Bratislavy.

VHA Bratislava, Zb. 55-55-4, Úradný záznam por.pech. v zál. Eugen Vince z 2. 10. 1944.

⁶² VHA Bratislava, f. MNO Dôv. 1944, šk. 428. Del. Pl. 12. Zrušenie-hlásenie. 21. 9. 1944; ŠA Levoča, f. OLS Kežmarok, TLud. 22/1946, Bedrich Černický.

⁶³ VHA Bratislava, f. MNO Dôv. 1944, šk. 428. Del. pl. 12. Zrušenie-hlásenie. 21. 9. 1944.

⁶⁴ *Zipser Kampfblatt* Nr. 7, 5. 10. 1944, s. 1.

⁶⁵ Vojenský historický ústav – Vojenský historický archív (VÚA-VHA) Praha, f. 20, 20-32/22. Nemecké jednotky na Slovensku; NARA Washington, Microcopy No. T78, R136, Oberkommando des Heeres. Večerné hlásenie Nemeckého veliteľa na Slovensku, 2. 11. 1944. PREČAN, Vilém. *Slovenské národné povstania. Nemci a Slovensko*. Bratislava : Epocha, 1971, s. 572.

Krakau vyslalo začiatkom septembra 1944 na Slovensko do podriadenosti *Pz. AOK I* bezpečnostnú jednotku *Z. b. V. Kommando 27* (SS-Sturmbannführer Walter Liska). Jednotka so sídlom v Prešove mala svoj oporný bod aj v Kežmarku (SS-Hauptsturmführer Dr. Elmar Paufler).⁶⁶

Aj po odsune väčšiny slovenských vojakov pôsobili v meste zvyšky slovenskej brannej moci. V Kežmarku ostali po likvidácii pluku gážiisti – mjr. del. L. Stalmášek, stot. del. T. Mačura, npor. del. J. Husovský, npor. Hrabovecký, npor. hosp. F. Ondra, zvk. rtm. stav. P. Kuvik, zvk. rtm. hosp. J. Koval, zvk. rtm. del. J. Pinčák a zvk. podk. J. Ondis. Časť z nich, mjr. del. L. Stalmášek, stot. del. T. Mačura, npor. del. J. Husovský a npor. el. C. Azor, potom pôsobila v evakuačnej komisii v Kežmarku. Mjr.PSb. J. Schenk odcestoval k rodine do Sečoviec a kontaktoval bratislavské MNO. Stot. del. B. Černický sa stal 25. decembra 1944 vojenským referentom OÚ Levoča a styčným dôstojníkom s nemeckým veliteľstvom. Stot.del. T. Mačura sa stal posádkovým veliteľom Popradu, kde s ním pôsobil aj npor. hosp. F. Ondra. Mjr. del. L. Stalmášek nastúpil v decembri 1944 službu u Technického sboru ako veliteľ Pionierskej stavebnej skupiny VI (PSS VI), od 3. januára 1945 v hodnosti podplukovník aj ako posádkový veliteľ Kežmarku.

PSS VI bola podriadená *Korück 531* v Levoči a mala vykonávať opevňovacie práce. Jej formovanie nebolo nikdy plne ukončené. Velenie PSS VI neuposlúchlo 19. januára 1945 rozkaz nadriadenej *Heeres-Baupionier-Brigade 18* na ústup a vyčkalo s podriadenými jednotkami príchod sovietskej armády. Slovenské MNO vyhlásilo všetkých týchto príslušníkov PSS VI za zbehov a jednotku k 10. februáru 1945 zrušili a zvyšok personálu, ktorý ostal, bol rozdelený k ostatným PSS.⁶⁷ Všetci gážiisti od PSS-VI, ktorí sa vzdali Sovietom, sa 6. až 8. februára 1945 prihlásili v Poprade do československej armády.⁶⁸

Pôsobenie posádky v Kežmarku na prelome augusta a septembra 1944 je zaujímavé, špecifické, paradoxne aj typické z viacerých dôvodov. Posádka stála na pomyslenej hranici medzi poľnou a zápoľnou armádou – to stálo za zmätkom pri vydávaní „legálnych“ aj odbojových rozkazov. Typické pre posádky na východnom Slovensku bolo zapojenie len niekoľkých dôstojníkov do odboja a aj ich zlyhanie. Svoju úlohu zrejme hrali dve koncepcie povstania, gen. Ferdinanda Čatloša a Vojenského ústredia. Snaha zapojiť posádku do Povstania tak narazila na nedostatočné ilegálne zabezpečenie, váhavosť, ako aj iniciatívnosť nemeckých jednotiek. Pokusy o obsadenie Kežmarku povstalcami zlyhali na nedostatočnom počte, materiálnom zabezpečení a najmä koordinácii. Napriek tomu bol zlomový bod na dosah povstaleckých jednotiek. Zásah nemeckých jednotiek od *Pz. AOK I* však znamenal koniec nádeji. Jednotky *SS-Kampfgruppe Schäffer* sa doslovne prevalili celým Liptovom od Popradu až k Ružomberku. Jednotky *Sturm. Rgt. Pz. AOK I* zase pacifikovali priestor Spiša a prenikli na Horehronie. Zápas o Kežmarok tak skončil pre povstalcov porážkou.

Zaujímavé a ojedinelé je bojové nasadenie proti povstalcovi po 29. auguste 1944. Aj v zná-

⁶⁶ *Z. b. V. Kommando 27* sa presunulo do Prešova na začiatku septembra 1944 pod velením SS-Sturmbannführera Waltera Lisku, ktorého ešte v septembri 1944 nahradil SS-Hauptsturmführer Georg Voigtländer. Štáb jednotky bol umiestnený v Prešove. Komando malo vytvorených viacero oporných bodov a disponovalo asistenčnou jednotkou v sile roty – *Kompanie Riess* (SS-Untersturmführer Riess). Od 19. januára 1945 bola jednotka presunutá do Tatier, Ružomberka a následne Žiliny. V tom čase už podliehala veleniu *Einstazgruppe H*. Počas svojho pôsobenia má jednotka na svedomí 36 masových hrobov a minimálne 275 obetí represálií.

AM-SNP, B. Bystrica, f. IX, šk.10, pr. č. S13/90, Wochenbefehlsblatt Nr. 22; Nr. 27; Vermerk, 31. 8. 1944; Ďalekopis Nemeckého vyslanectva, 31. 8. 1944, PREČAN, *Slovenské národné povstania. Nemci a Slovensko*, s. 191-192; HALAJ, Dušan a kol. *Fašistické represálie na Slovensku*. Banská Bystrica : Obzor, 1990, s. 71 – 72.

⁶⁷ KORČEK, Ján. Vojensky organizované pracovné formácie v pôsobnosti MNO a MV Slovenskej republiky 1942-1945. In: TÓTH, Dezider (ed.). *Pracovné jednotky a útvary slovenskej armády 1939-1945*. Bratislava : ZING Print, 1996, s. 72.

⁶⁸ ŠA Levoča, f. OLS Kežmarok, TLud. 22/1946, Bedrich Černický.

mom prípade Nitry, v Topoľčanoch nedošlo k ničomu takému. Snáď len v Liptovskom Sv. Mikuláši došlo k prestrelke partizánov s vojakmi pod vedením por. pech. Antona Frece-
ra. V Kežmarku sa zhodou viacerých okolností posádka aktívne zapojila do protipovstalec-
kých bojov, aj keď len obmedzene a na krátky čas. Aj následne sa nemecké velenie pokúšalo
primäť slovenských dôstojníkov a vojakov k bojovému nasadeniu proti povstalcov. Dokon-
ca sa na túto úlohu pokúšala nasadiť členov Hlinkovej mládeže. Optimizmus s posilnením
vlastných jednotiek ich však rýchlo prešiel. Slováci nemali vážny záujem o boj na strane
nemeckých vojakov. Preto v podstate už odzbrojená posádka v Kežmarku bola postupne
likvidovaná. Fungovala na počudovanie ešte pár týždňov a jej jednotky pôsobili v prospech
nemeckej brannej moci v rôznych pomocných prácach. Časť posádky napokon skončila
v nemeckých zajateckých táboroch, časť bola prepustená do civilu. Dôstojníci skončili po-
väčšine ako „úradníci“ na štátnych úradoch. Slovenská posádka sa obnovila až na prelome
decembra 1944 a januára 1945 už v rámci obnovenej armády, respektíve jej Technického
sboru. Ani to nemalo dlhé trvanie a s postupom frontu zanikla. Do československej armády
sa následne prihlásili aj tí dôstojníci, ktorí pár mesiacov predtým odmietli podporiť povsta-
leckú akciu. V rámci vtedajšej slovenskej armády ojedinelé pôsobenie Náhradného oddielu
Delostreleckého pluku 12 malo po vojne dohru na ľudovom súde v Levoči.

M. UHRIN: DIE GARNISON IN KEŽMAROK UND DER SLOWAKISCHE NATIO- NALAUFGSTAND

Die Garnison des Artillerieregiments 12 in Kežmarok und ihre aufständische Geschichte
stellen einen interessanten Teil der Geschichte des Slowakischen Nationalaufstandes dar.
Die Garnison, die an der imaginären Grenze zwischen der Feld- und der Hinterlandarmee
stand, wurde zu einer Art Opfer der Verwirrung bei der Erteilung von „legalen“ und Wi-
derstandsbefehlen, des Zögerns und der Uninformiertheit von Soldaten. Typisch für die
Garnisonen in der Ostslowakei war die Tatsache, dass sich nur wenige Offiziere in den
Widerstand einschalteten und auch diese scheiterten. Dabei scheinen zwei Konzepte des
Aufstandes eine Rolle gespielt zu haben, das von General Ferdinand Čatloš und das der
Militärischen Zentralstelle. Die Bemühungen, die Garnison in den Aufstand einzubezie-
hen, stießen so auf unzureichende illegale Sicherstellung, Zögerlichkeit und Initiative der
deutschen Truppen. Die Versuche, die Garnison in den Aufstand einzubeziehen, scheiterten
insbesondere in Bezug auf die militärische sowie die illegale Koordination. Der aktive Vor-
marsch der deutschen Truppen mit erheblicher Unterstützung durch einheimische Deutsche
bedeutete den Verlust der Garnison für den Aufstand und den anschließenden Untergang
der Garnison. Das Eingreifen der deutschen Truppen des *Pz. AOK 1* bedeutete schließlich
das Ende der Hoffnungen, der Kampf um Kežmarok endete also mit einer Niederlage für die
Aufständischen. In Kežmarok nahm die Garnison infolge des Zusammentreffens mehrerer
Umstände aktiv an der Aufstandsbekämpfung teil, wenn auch nur in begrenztem Umfang
und für kurze Zeit. Auch danach versuchte die deutsche Führung, slowakische Offiziere und
Soldaten zum Kampf gegen die Aufständischen zu bewegen. Sie versuchte sogar, Mitglieder
der Hlinka-Jugend für diese Aufgabe einzusetzen. Der Optimismus in dieser Richtung, um
die eigenen Truppen zu verstärken, verflog jedoch schnell auf deutscher Seite. Die Slowaken
waren nicht ernsthaft daran interessiert, an der Seite der deutschen Truppen zu kämpfen.
Aus diesem Grund wurde die im Wesentlichen bereits entwaffnete Garnison in Kežmarok
nach und nach liquidiert. Ein Teil der Garnison landete schließlich in deutschen Gefange-
nenlagern, während ein anderer Teil ins Zivilleben entlassen wurde. Die Offiziere wurden
meist als „Beamte“ in staatlichen Ämtern angestellt. Die slowakische Garnison wurde erst

an der Wende vom Dezember 1944 zum Januar 1945 wiederhergestellt, und zwar bereits innerhalb der wiederhergestellten Armee. Infolge des Vorrückens der Front während der Befreiung sowie der Auflösung der slowakischen Einheiten schlossen sich auch diejenigen Offiziere der tschechoslowakischen Armee an, die sich einige Monate zuvor geweigert hatten, die Aufstandsaktion zu unterstützen. Die Ereignisse in Bezug auf die Garnison in Kežmarok hatten schließlich nach dem Krieg ein juristisches Nachspiel.

Zoznam použitých prameňov a literatúry/ List of reference and literature

Primárne zdroje/ Primary sources

Archív a archívne pramene/ Archives and Archives sources

Archív Múzea Slovenského národného povstania, Banská Bystrica, fond (f.) VII – Armáda.

Archív Múzea Slovenského národného povstania, Banská Bystrica, f. IX – Nemci.

Archív Múzea Slovenského národného povstania, Banská Bystrica, f. XII – Spomienky.

Štátny archív, Levoča, f. Okresný ľudový súd Kežmarok.

Vojenský historický archív, Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Tajné (1939-1945).

Vojenský historický archív, Bratislava, f. Ministerstvo národnej obrany – Dôverné (1939-1945).

Vojenský historický archív, Bratislava, Zbierka: Zb. 55.

Vojenský historický ústav – Vojenský historický archiv Praha, f. 20.

National Archives and Records Administration, Washington, Microcopy No. T78, Roll (R) 136, Oberkommando des Heeres.

Bundesarchiv, Berlin, f. R 70 – Slowakei.

Zbierka Helena Pažúrová.

Edície prameňov a publikované/ Source editions and Published editions

PREČAN, Vilém. *Slovenské národné povstania. Nemci a Slovensko*. Bratislava : Osveta, 1970.

Dobová tlač/Period print

Zipser Kampfblatt Nr. 7, 5. 10. 1944.

Sekundárne zdroje/Secondary sources

Monografie a zborníky/ Monographs

BAJTOŠ, Ivan. *História slovenského pluku útočnej vozby 1939 - 1944*, rkp. Košice, 1988.

DROPPA, Anton a kol. *Protifašistický odboj a oslobodenie Liptova*. Martin : Osveta, 1984. 122 s.

GAŽO, Emil – POPPER, Jaroslav – BEREC, Gejza. *Prvá československá armáda na Slovensku III. Organizácia a bojová činnosť*. Bratislava, 1985.

HALAJ, Dušan a kol. *Fašistické represálie na Slovensku*. Banská Bystrica : Obzor, 1990. 150 s.

JABLONICKÝ, Jozef. *Povstanie bez legiend*. Bratislava : Obzor, 1990. 355 s.

JABLONICKÝ, Jozef. *Samizdat o odboji 2*. Bratislava : Kalligram, 2006. 710 s.

KLUBERT, Tomáš. *Obrnené jednotky v Slovenskom národnom povstaní*. Nové Mesto nad Váhom : vlastným nákladom, 2007. 338 s.

MANIAK, Marcel. *Protifašistický odboj v okrese Poprad a Kežmarok*. Kežmarok : Jadro, 2014. 111 s.

PAŽUROVÁ, Helena. *Východoslovenská armáda, Horúce leto 1944 na východnom Slovensku*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2012. 343 s.

STANISLAV, Ján. *Letectvo v prípravách na ozbrojené vystúpenie a jeho účasť v SNP*. Bratislava : Veda, 1996. 297 s.

TIEKE, Wilhelm – REBSTOCK, Friedrich. *Im letzten Aufgebot. Die 18.SS-Freiwilligen-Panzergrénadier-Division Horst Wessel*. Coburg : Nation Europa Verlag, 2000. 321 s.

Kapitoly v monografiách, štúdie a články/ Articles in Journals, Chapters in Monographs

KORČEK, Ján. Vojensky organizované pracovné formácie v pôsobnosti MNO a MV Slovenskej republiky 1942-1945. In: TÓTH, Dezider (ed.). *Pracovné jednotky a útvary slovenskej armády 1939-1945*. Bratislava : ZING Print, 1996, s. 43 – 79.

LACKO, Martin. Zabudnutá povstalecká vražda. In: *Pamäť národa*, 2012, č. 3. roč. 8, s. 3 – 32.

WANHOFF, Adalbert. Udalosti na hornom Spiši. In: PÖSS, Ondrej – TAKÁČ, Ladislav (eds.). *Kolektívna vina*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003.

O autorovi/About the author

PhDr. Marian UHRIN, PhD.

Múzeum Slovenského národného povstania

Kapitulská 23, 975 59 Banská Bystrica

e-mail: marian.uhrin@muzeumsnp.sk

<https://orcid.org/009-0005-3423-9516>